
İnsan Haklarının Felsefi Ol(a)mayan Kökenleri

ADEM BAŞPINAR

Özet: Bu makalede “insan hakları” olgusunu genel eğilimin tersine felsefi bağlamında değil kavramın görünürlük kazandığı Avrupa tarihinin sosyal, iktisadi ve kültürel ortamında ele almaya çalışacağız. Mevcut insan hakları literatürünün evrensel olma iddialarının sorgulanmaya çalışılacağı makale de insan hakları dediğimiz şeyin kendi bağlamından neşet ettiği ve o dönemin hâkim insan ve hak algılarının etkisi altında geliştiği böylece de kendinden menkul bir evrenselliğinin olamayacağını tartışacağım. Diğer bütün kavramlar gibi insan haklarının da Avrupa’da yeni oluşmaya başlayan şehir ve devlet süreçlerinin içinde anlamlı bir bütün oluşturacağını göstermeye çalışacağım.

Anahtar Kelimeler: İnsan hakları, Avrupa tarihi, şehir, sermaye, güç ilişkileri

Abstract: In this article, I analyzed the concept of “human rights” in the context of cultural, economic and social history of Europe against to general tendency analyzing it in philosophical context. Moreover, It will be questioned the universality of human rights idea to show human rights erased from the perception of human and rights of European history. Therefore, it will be claimed that there is no universal “human rights”. By contrast to universalistic thoughts, it will be showed that human rights came into existence in relations of capital, cities and coercion in European history.

Key Words: Human rights, history of Europe, city, capital, relations of power

Atıf©: Başpınar, Adem, “İnsan Haklarının Felsefi Ol(a)mayan Kökenleri”, *İLEM Yıllık*, yıl 1, sayı 1, 2006, ss. 39-62

İnsan haklarının mahiyetini sorun edinen çalışmalar bu konuya genelde birtakım filozof ve düşünürlerin insan, hak, özgürlük gibi birtakım kavramlar etrafında yürütmüş oldukları fikirleri merkeze alarak açıklama getirmeye çalışırlar. Böyle bir yaklaşım insana ve hak kavramına felsefi olarak bakabilmenin imkânlarını ortaya koymada iyi bir araç olsa da, “insan hakları” kavram çifti mevzu bahis olduğunda aynı yargıyı aynı rahatlıkla söyleyemeyiz. Çünkü “insan” ve “hak” kavramları üzerine düşünmek ne kadar kadim ise “insan hakları” üzerine düşünmek de bir o kadar yeni bir fenomendir. Yaşadığımız çağ itibarıyla insan haklarının ne olduğu sorunsalı evrensellik, yerellik, kültürel görecelik çerçevesinden değerlendirilmekte ve insan hakları, devamlı olarak “evrensellik” vurgusunun ön plana çıkarıldığı bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşım “insan hakları” kavram çiftinin içinde geliştiği tarihsel, coğrafi ve toplumsal ortamın bulanıklaşmasına yol açmakta, o dönemin bütün özgün ve yerel etkilerinin gözden kaçırılmasını da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle burada “insan hakları” kavramının felsefi kökenlerini tartışmak ya da yıkmak değil, bilakis “insan hakları”na bir ekonomik ve toplumsal köken bulmak çabasında olacağız. Bunu yapabilmek için de Avrupa tarihinin belli bir kesitine, yani 17. ve 18. yüzyıla, sonradan insan hakları olarak kavramsallaştırılan belli bir takım neticelerin neden meydana geldiğine, bu hakların Avrupa tarihi içerisinde nasıl şekillendiğine ve bunu hazırlayan ekonomik ve toplumsal koşulların neler olduğuna bakmaya çalışacağız. Yine konuyu daha da spesifik bir hâle getirebilmek için o dönemin Britanya’sını merkeze alacağız. Bu seçimin neden yapıldığına dair gerekli açıklamayı da çalışmanın devam eden kısımlarında vermeye çalışacağız. Fakat genel bir izahat yapmak gerekirse, o dönem Britanya’sının Avrupa’nın geri kalanından ekonomik olarak daha hızlı bir şekilde gelişmiş olmasının, ticari ağlarını bazı kentler üzerinden iyi kurabilmiş olmasının, tebaa ve yönetici kesim arası ilişkilerin örgütlenme biçiminin bazı değişiklikler göstermiş olmasının Britanya’nın seçilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Konuyu bir takım alt başlıklar altında inceledik. Bunları Avrupa’da mecburi askerliğin ortaya çıkması, ulus-devletleşme ve uluslaşma, yeni ekonomik ilişkiler ve de burjuvazi ve yönetici kesim arasında meydana gelen çatışmalar olarak belirtebiliriz. Çalışmada ortaya koymaya çalışacağımız argüman, yukarıda bahsi geçen olayların ve bu olaylar sonrasında meydana gelen değişim ve çatışmaların “insan hakları” dediğimiz fenomenin ortaya çıkmasında belirleyici etkenler olduğu, bundan dolayı da “insan hakları”nın kendisinde bir evrensellik ve sürekliliğin bulunamayacağıdır.¹

¹ Tabi burada hemen akla gelen soru “İnsan hakları eğer evrensel değil ise o zaman göreceli midir?” olacaktır. Tartışmayı evrensellik-görecelik zeminine indirgemeden hemen şu söylenebilir: Her kültür insanın haklarını insan hakları diye isimlendirdiği bir özel başlık altında değerlendirmemektedir. Mesela İslam dini insan hakları diye bir alt başlıklarlandırma yapmaz ve genel bir haklar öğretisi içerisinde birçok öge ile beraber insanın haklarından bahseder. Bu örnekler diğer kültürler için de çoğaltılabilir. Bu bağlamda 27-29 Mayıs 2006 yılında İstanbul’da gerçekleştirilen “İnsan Haklarında Yeni Arayışlar” isimli sempozyumda sunulan bildirilere bakılabilir.

Avrupa Devletlerinin Oluşumu ve Hakların Doğuşu

İnsan hakları tartışması yaparken Avrupa tarihine neden bakılması gerektiği fikri burada kısaca değerlendirilecektir. Bu çalışmada ortaya koymaya çalışacağımız yaklaşım açısından Avrupa tarihinin bir kesitini (17. ve 18. yüzyıl) incelemek bizce, insan hakları tartışmaları bağlamında şimdiye kadar göz ardı edilen, insan haklarının Avrupa'nın belirli bir dönemdeki ekonomik ve toplumsal değişimlerin sonucunda oluştuğu iddiasını ortaya koymak açısından önemlidir. Onyedinci yüzyıl Avrupa'sındaki yönetim² ve toplumun temel yapısını oluşturan ana sınıflar³ arasında meydana gelen ilişkinin biçimine göre, bu ana sınıfların devletle olan ilişkileri bugün bizim haklar dediğimiz sürecin başlangıcını oluşturmaktadır. Avrupa'daki bu ilişki ve karşılıklı verme⁴ şehir temelli bir Avrupa'dan ulus-devlet temelli bir Avrupa'ya geçişin zeminini oluşturmuştur. Tarihin büyük bir bölümünde sanıldığı gibi aksine ulusal devletler -birbirleriyle sınırdaş bölgeleri ve buradaki şehirleri merkezileşmiş, farklılaşmış ve özerk yapılar aracılığıyla yöneten devletler kastediliyor- ancak nadiren ortaya çıkmıştır (Tilly, 2001). Devletlerin çoğu ulusallığın dışında şehir-devletleri, imparatorluklar ve başka yapılanmalar şeklinde olmuştur. Ulus-devlet terimi, zorunlu olarak ulus-devlet halkının güçlü dil, din ve simgesel kimlik bağlarını paylaştığını anlatmaktadır. Çok az Avrupa devleti bu anlamıyla bir ulusal ulus-devlet niteliğine kavuşmuştur. Bunun yanında ulusal devletlerin doğması, ulusal orduların gelişmesi ve uzun Avrupa egemenliğinin ortaya çıkması o kadar doğal görünür ki, dünyanın geri kalanında meydana gelen değişimler görmezden gelinir. Avrupa'yı burada ayırt edici kılan şey şehir ve devlet arasında meydana gelen ilişkinin biçimidir. Bunu da sermaye (şehirlerde saha buldu) ve zorun⁵ (devletlerde billurlaştı) dinamiklerinin farklı şekilde işlemesi doğurmuştur (Tilly, 2005). Günümüze geldiğimizde ise ulusal devlet sonunda egemen tek biçim olmuştur. Tabii ki Avrupa devletlerinin tarihteki bu çeşitliliğinin nasıl meydana geldiği ve sonunda ulus-devletin farklı biçimlerine nasıl evrildiği açıklanmalıdır. Mevcut cevaplar iki kalemde toplanabilir: Birincisi devlet oluşumunu ekonomik değişimlere dayandırır, diğeri ise dış etkenlerin devlet oluşumunda ne kadar etken ola-

² Devlet ismi özellikle kullanılmamaktadır çünkü devlet denildiğinde şu an zihnimizde somutlaşan bir yapı ki bu da ulus-devlete tekabül ediyor o dönem itibarıyla mevcut değildir.

³ Farklı ülkelerde toplumun bünyesindeki sınıflar da farklılık arz etmekteydi. Klasik olarak aristokrasi, burjuvazi, işçi ve köylü her toplumda bu netlikte bulunmamaktaydı ve iç içe geçtiği formlar bulmak mümkündü. Mesela Gentry İngiltere'de soyluluk ile küçük mülk sahibi orta sınıf arası bir köylü tabakasıdır; yeoman, kendi toprağını ekip biçen, küçük mülk sahibi tabakadır.

⁴ Yönetimin sınıflara belli birtakım haklar ve ana toplumsal sınıfların da devlete vergi, insan gücü, vs. savaş için gerekli diğer unsurlar vermesi şeklinde gerçekleşen karşılıklılık. Bu konuda daha detaylı bilgiler için bkz. Tilly, 2001.

⁵ Zor burada Tilly'nin kullandığı anlamda kullanılmıştır. (Bkz. Tilly, 2001).

bileceğini ortaya koymaya çalışır. Devletçi model siyasal değişimi ekonomik olandan ayırır ve bu süreci devletin kendi içindeki olayların bir sonucu olarak açıklar. Bu bağlamdaki en verimli tartışmayı Paul Kennedy yapar:

Değişken ekonomik büyüme dünyanın önde gelen devletlerinin başka devletlere göre avantajlar elde etmelerine ve bunları yitirmelerine yol açmaktadır ve büyük devletler bu avantajlarını düzenli biçimde askeri güçlerinin desteğiyle güvence altına alma çabasındadırlar. Eğer devletin kaynaklarından aşırı bir oran refahın yaratıldığı alandan alınarak bunun yerine askeri amaçlara ayrılırsa, bu durumun uzun dönemde ulusal gücün zayıflamasına yol açması büyük olasılıktır. (Kennedy, 2005)

Kennedy'nin çözümlemesi değişik devlet örgütlerinin kökenleri hakkında muğlak belirtiler ortaya koyuyorsa da, savaşın yarattığı etkileşim, ekonomik güç ve uluslararası konumları vurgulaması, konuyu ele alan hiçbir çalışmanın göz ardı edemeyeceği etkenlere işaret etmektedir. Diğer taraftan da üretim biçimini merkeze alan Marksist çözümler vardır. Üretim biçimi çözümlenmeleri çok tipik olarak feodalizm, kapitalizm veya başka üretim örgütlenmelerinin mantığını dile getirmekte ve sonra devleti ve değişimini, bu mantığın kendi ülkesinde işlevişi biçimine göre, tamamıyla bu mantıktan üretmektedir. Şimdiye kadar ortaya konan Avrupa devletlerinin oluşumlarını açıklamaya çalışan yaklaşımların eksik olduğunu belirten Charles Tilly, Barington Moore ve Lewis Mumford mevcut literatürün dışına çıkarak ve oluşturulan hâkim anlatının ötesine geçerek kendi açıklama yöntemlerini ortaya koymuşlardır. İlk olarak, zor kullanan örgütlenmeyi ve savaş hazırlığını çözümlemenin ortasına yerleştirmekte ve gözü kara dönemlerinde devlet yapısının öncelikle yöneticilerin savaş araçlarını ele geçirme çabasının bir yan ürünü gibi görüldüğünü ileri sürmektedirler. İkincisi, devletler arası ilişkilerin, özellikle savaş ve savaşa hazırlık aracılığıyla, bütün devlet oluşumu sürecini etkilediğinde ısrar etmektedirler. Böylece de sermaye yoğunlaşması, zorun yoğunlaşması, savaşa hazırlık ve uluslararası sistemdeki konumun sürekli değişen biçimlerinden alternatif devlet oluşum tarihleri çıkartmaktadırlar (Moore, 2003; Tilly, 2001; Mumford, 1961).

Yoğunlaşmış zorlama araçlarını (ordular, donanmalar, polis kuvvetleri, silahlar ve eşdeğerleri) denetimlerinde bulunduran insanlar, bunları düzenli biçimde iktidar sahibi oldukları alanlardaki nüfus ve kaynakları artırmak için kullanmaya çalışmışlardır. Benzer derecede zor kullanma gücüyle karşılaşmadıkları yerleri fethetmiş, karşılaştıkları yerlerde ise savaşmışlardır. Bazı fatihler önemli toprak parçalarındaki nüfus üstünde istikrarlı denetim uygulamayı ve bu topraklarda üretilen mal ve hizmetlerin bir kısmına sürekli el koymanın yolunu bulmayı becermişler ve yönetici olmuşlardır.

Her türlü yönetim biçimi, belirli tür çevreye bağlı olarak, etkinliğinde belirli sınırlamalarla karşılaşmıştır. Bu sınırları aşma çabaları yenilgilere veya denetimin parçalan-

masına yol açmıştır ve sonuçta yöneticilerin çoğunluğu, güçlü rakiplere karşı korunmanın ve işbirliği yapan komşularla bir arada yaşamanın bileşimi üstünde anlaşmışlardır.

Her bölgede en güçlü yönetici herkes için savaş kurallarını belirlemiş, küçük yöneticiler güçlü komşularının taleplerine uyum göstermek veya savaşa hazırlanmak için olağanüstü gayret harcamak seçimiyle karşı karşıya kalmışlardır. Savaş ve savaşa hazırlanma, yöneticilerin can alıcı kaynaklara -insan, silah, erzak veya bunları satın alacak para- sahip olanlardan ve güçlü bir baskı veya telafisi olmadan bunları vermek istemeyenlerden savaş araçlarını zorla almayı da içerir (Tilly, 2001). Başka devletlerin talep ve ödülleri sınırları içerisinde, savaş araçlarının elde edilmesi ve bunlar için verilen mücadele, devletlerin merkezi örgüt yapılarını oluşturmuştur.

Bir devletin toprakları içindeki ana toplumsal sınıfların örgütlenmesi ve bunların devletle ilişkileri, yöneticilerin kaynaklara el koyma stratejilerini, karşılaştıkları direnci, bundan çıkan mücadele biçimini, el koyma ve mücadelenin ortaya çıkardığı kalıcı örgütlenme türlerini ve dolayısıyla kaynaklara el koyma etkinliğini önemli derecede etkilemiştir. Ama toplumsal sınıfların örgütlenmesi ve bunların devletle ilişkileri, Avrupa'nın zor-yoğun bölgeleriyle (az şehir bulunan ve tarımın egemen olduğu, doğrudan zorun önemli rol oynadığı bölgeler), sermaye-yoğun bölgeleri (çok şehir bulunan ve ticaretin egemen olduğu, pazar, alışveriş ve pazar çıkışlı üretimin egemen olduğu bölgeler) arasında önemli farklılıklar gösterir (Tilly, 2001). Ana sınıfların devletten talepleri ve devlet üstündeki etkileri de buna göre değişiklik gösterir. Bizim haklar bağlamındaki tartışmamız açısından bunun önemi şudur: Şehirlerde hakların şehrin yöneticilerinden talep edilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Hakların gündeme gelmesi daha üstteki otoriter gücün -devletin- şehirler üzerinde bütünleştirici ve baskısını kabul ettirici bir hale geldiğinde gündeme gelmiştir. Şehrin özerk yöneticileri -büyük toprak sahipleri veya tüccarlar- kendilerinden bazı ekonomik ayrıcalıklar isteyen devlet yapılarına karşı bu ekonomik ve toplumsal ayrıcalıklarından vazgeçmemek için sınıf temelli bir örgütlenme yoluna gitmişlerdir. Dikkat edilirse henüz Avrupa'da bir sınıf olarak işçilikten bahsedemeyeceğimiz bu dönemde, büyük toprak sahipleri kendi egemenlikleri altındaki halkı -küçük çiftçi ve küçük tüccar- örgütlemeleri ve silahlandırmaları sayesinde bunu başarmışlardır. Ama zorun baskın olduğu imparatorluklarda yani merkezî yerlerde durum daha farklı gelişmiştir. Farklı el koyma stratejilerinin görece başarısı ve yöneticilerin uyguladıkları stratejiler, bu nedenle, zor-yoğun ve sermaye-yoğun bölgelerde önemli farklılıklar göstermiştir ve sonuç olarak, devletlerin örgütsel biçimleri, Avrupa'nın farklı bölgelerinde farklı rotalar izlemiştir (Tilly, 2005).

Avrupa'nın belirli bir bölgesinde belirli bir zamanda ne tür devletin geçerli olduğuna

bakıldığında farklı tablolar ile karşılaşılacaktır. Ancak bin yılın sonlarında ulusal devletler şehir-devletleri, imparatorluklar ve öteki yaygın Avrupa devlet biçimleri karşısında açık bir üstünlük sağlamıştır (Erözden, 1997).

Savaşın büyüyen ölçeği ve Avrupa devlet sisteminin ticari, askeri ve diplomatik ilişkiler aracılığıyla kaynaşması, sonunda sürekli ordu oluşturabilen devletlere savaş yapmanın avantajlarını kazandırmıştır. Geniş kırsal nüfus, sermaye ve görece ticarileşmiş ekonomilerin bileşimine sahip olan devletler kazançlı çıkmıştır. Savaş kurallarını onlar koymuşlar ve Avrupa'da onların devlet biçimleri egemen olmuştur. Sonuçta Avrupa devletleri bu biçime, ulusal-devlete dönüşmüştür. Yönetimler ulus-devlet formuna dönüşürken Avrupa'da iki önemli ve başat figüre dikkat etmemiz gerekmektedir. Bunlardan bir tanesi sermaye öteki ise yönetimlerin sahip oldukları ve meşruiyet merkezli olmasa da tebaaya baskı uygulamanın bir aracı olarak zor kullanma gücüdür.⁶

Sermayenin Birikim Alanı Olarak Şehirler

Sermayeyi elle tutulabilir her türlü menkul ve üstünde hak iddia edilebilen kaynak dâhil olmak üzere geniş anlamda düşünmemiz, kapitalizmin gelişirken hangi tipte araçlar kullandığını görmemizi çok daha kolaylaştırır. Kapitalizm Avrupa'da 1500'lerden sonra, kapitalistlerin üretim denetimini ele geçirmesiyle doğmuştur. Tarihin uzun süresi boyunca kapitalistler üretimin doğrudan örgütleyicisi olmaktan çok tüccar, girişimci ve finansör olarak çalışmışlardır. Şehirler burada hem kapitalistlerin tercih ettikleri mekânlar, hem de kendi adlarına örgütledikleri güçler olarak ortaya çıkmaktadırlar. Nüfusun dağılımı da sermayenin dağılımını izlemiştir. Sermaye birikiminin genel olarak olduğu fakat yoğunlaşmanın görece küçük kaldığı yerlerde birçok küçük merkez gelişmiştir. Sermayenin yoğunlaştığı yer tek olduğunda, şehir nüfusu bu merkez çevresinde toplanmıştır.

Zor konusunda ise Avrupa çakışan iki uzman ana grup yaratmıştır: Askerler ve büyük toprak sahipleri. Bu sınıflar ortaya çıkıp devletlerden unvan ve ayrıcalık biçiminde onay aldıklarında, soyluluk biçiminde billurlaşmış ve bundan sonra da yüzyıllarca Avrupa'nın önde gelen yöneticilerini oluşturmuşlardır (Tilly, 2005). Zor araçlarının birikim ve yoğunlaşması bir arada olduğunda, devletler ortaya çıkmıştır. Devletler tanımlanmış topraklar içinde yoğunlaşmış ana zor araçlarını denetim altında tutan ayrı örgütlenmeler yaratırlar ve bu bakımlardan bu topraklar içinde bulunan bütün ör-

⁶ Hatırlanacağı gibi Max Weber daha sonra modern devleti tanımlarken "meşru güç kullanma yetkisini elinde bulunduran yapı" tanımlamasını kullanacaktır.

gütlenmelere göre öncelik sahibi olurlar.

Avrupa'da önemli ana bölünmelerde üç farklı devlet tipi gelişti: Haraç alan imparatorluklar, şehir-devletleri ve şehirli federasyonlar gibi bölünmüş egemenlik sistemleri ve ulusal devletler (Giddens, 2000). Şehir devletleri, federasyonlar veya öteki bölünmüş egemenlik devletlerinde yöneticiler veya yönetici olma iddiasında olanlar genellikle şehir ve onun doğrudan art alanı üstünde sıkı denetim sahibi olmayı başardılar. Bu tarihlerde yapılan düzenlemeler yerel iktidar sahiplerine, monarka düşmanlık etmedikleri ve gelirler ulusal başkente akmaya devam ettiği sürece, önemli oranda güç ve yetki bırakılması demektir. Ulusal düzeyde gerçekten de (İsveç hariç tutulursa) hiçbir Avrupa devleti Fransız Devrimi dönemine kadar tepeden tabana kadar uzanan doğrudan yönetim kurumları oluşturma yönünde ciddi bir çaba göstermedi. Doğrudan yönetime geçiş yöneticilere, yurttaşlara ve hane başına vergi, genel askerlik, nüfus sayımı, polis sistemi gibi araçlarla küçük ölçekli toplumsal yaşamın birçok alanına girerek, halkın denetimindeki kaynaklara ulaşma olanağı verdi. Ama aynı zamanda yaygın direniş, yoğun pazarlık ve yurttaşlık hak ve sorumluluklarının da yaratılmasına yol açtı. Müdahale ve pazarlık, hükümet bütçelerini, kadrolarını ve örgüt şemalarını şişirerek yeni devlet yapılanmaları doğurdu. Zamanımızın her şeye muktedir devleti de böylece oluştu.⁷ Avrupa'da ortaya çıkan devletleri önemli ölçüde biçimlendiren faktör tebaanın farklı sınıflarıyla yürütülen mücadele ve pazarlıklar olmuştur. Burada biçimlendirmeyi geniş anlamda düşünmeliyiz. En basitinden köylülüğün İngiltere'de aldığı biçim ve köylülüğün evrimi toprak sahiplerine karşı ayaklanmayı ve isyanı engellemiştir. Bu nedenle de toprak sahibinin karşısına belli bir takım haklar talebiyle çıkan sınıflar ticari sınıflar olmuştur. Yani belirli bir devletin hükmü altındaki nüfusun sınıf yapısı bu devletin örgütlenişini fazlasıyla etkiledi ve farklı sınıfsal yapılar Avrupa'nın çeşitli yerlerindeki devletlerin niteliklerinde sistematik coğrafi farklılıklar yarattılar.

Bir devletin topraklarındaki ana toplumsal sınıfların örgütlenmesi ve devletle ilişkileri, yöneticilerin kaynaklara el koyma biçimini doğrudan etkiler, karşılaşılan direniş ve verilen mücadelelerin sonucu, el koyma ve mücadelenin süreklilik kazanan örgütlenme biçimlerini ve dolayısıyla el koymanın etkinliğini belirler (Skocpol, 2004). *Zorluğun yapılanmada, yöneticiler, savaş araçlarını kendi halklarından ve fethettikleri diğer halklardan elde etmenin devasa yapılarını kurarak sağlamışlardır.* Sermaye-yoğun yapılanmada da, yöneticiler askeri kuvvet kiralamak veya atın almak için kapitalistlerle yaptıkları sözleşmelere dayandılar ve özenle onların çıkarlarına hizmet ettiler, böylelikle geniş, kalıcı devlet yapıları kurmadan savaştılar. Devletlerin

⁷ Devletin oluşum sürecini başka türlü açıklayan alternatif görüşler de elbette ki mevcuttur. Mesela bakınız Poggi, 2005.

büyüyen savaş giderleri onları savaşı devam ettirebilecekleri maddi ve nakdi gerek-
lere daha fazla muhtaç etmiştir. Bunları karşılayabilmek için de şehirleri mesken tut-
muş kapitalistler devletlerin kasaları gibi işlemiştir. Savaş harcamalarını kapitalistler-
den sağlayan devlet de doğal olarak, bu sınıfın devlet üzerindeki baskısı altında, on-
lara belli bir takım vatandaşlık hakları vermek zorunda kalmıştır. Bunun en önemli
göstergelerinden biri, bu sınıf mensuplarının kralların ve monarkların iktidarlarını sı-
nırlayan parlamentolar kurup devletin işlerinin sevk ve idaresinde kendi çıkarları le-
hine olmak üzere siyaset yapma imkânına kavuşmalarıdır.⁸ Zorun yoğun olduğu ve
sermayenin de yoğunlaşmadığı yerlerde ise yöneticiler aynı savaş ihtiyaçlarını kar-
şılamak için halktan vergi ve haraç olarak toplamak zorunda kalmışlardır. Bu neden-
ledir ki buralarda vergilerden bunalan köylülerin isyanları başat olarak gözlemlenir-
ken, sermaye-yoğun yerlerde aynı köylü isyanlarıyla bu bağlamda çok karşılaşmayız.
Savaş giderleri bağlamında konuyu daha da anlamlı kılacak birkaç örnek verilebilir.

Daha fazla ticarileşmiş olan Danimarka, otuz yıl savaşlarına kadar savaş harcamա-
larını kraliyet topraklarının gelirlerinden karşıladı. Gerçekten de 1660 yılına kadar
Danimarka'da sıradan insanlar toprak sahibi olamazdı. 1640'larda İsveç ile Dani-
marka arasında meydana gelen savaş ekonomik bunalım doğurarak Danimarka
aristokrasisi ile seçilmiş kral arasında gelirler için yürütülen mücadeleyle bütünleşti.
Bir darbe sonucu kral kalıtsal monarşiyi kurdu ve soyluluğun iktidarını önemli de-
recede azalttı. Ama bunun bir anlamı da soyluluğun işbirliğinin azalmasıydı. Sonuç
olarak Danimarka, vergilendirmeye geçti. 1608'de Danimarka devletinin gelirinin
%67'si taç topraklarından sağlanan gelirlerden oluşurken, yarım yüzyıl sonra bu
oran ancak %10'u oluşturuyordu. Savaştan doğan borçlarını kapatmak için monar-
şi 1660-75 yılları arasında topraklarının büyük bölümünü sattı. Böylece 17.yüzyıl
savaş masrafları Danimarka ve İsveç'te önemli yönetim değişikliklerine yol açtı
(Tilly, 2001).

Bir diğer örnek de İngiltere ile ilgilidir. İngiltere örneği özellikle vurucu bir örnektir.
İngiltere'ye dair yapılan vurgular sanki demokrasinin doğal mecrasında akarken hak-
ların da bu süreç içerisinde kendiliğinden ortaya çıktığını iddia edecek şekilde yapıl-
maktadır. Temsili bir kurum olarak Avam Kamarası'nın bulunması ve bu temsili ku-

⁸ Avrupa'daki bu özgün bir araya gelme başka bir yerde aynı formda oluşmadığından, siyasi ve vatandaşlık hak-
larının kaynağı olarak Avrupa'yı gösteriyoruz. İnsan haklarına dair tartışmalarda bunu yani Avrupa devletle-
rinin vatandaşlarına bugün insan hakları dediğimiz şeyleri vermek zorunda kalmalarının Avrupa'nın dünyanın
geri kalanından daha erdemli olması ile bir ilişkisi yoktur. Meydana gelen sınıf örgütlenmeleri ve bunlar ara-
sındaki ilişki biçimi yönetimleri bu hakları vermek zorunda bırakmıştır. Ama mevcut literatür insan haklarının
temellerini felsefi metinlerden bulup çıkarmaya meraklı olduğundan, dönemin bütün sosyal, tarihsel, ekono-
mik, kültürel ve medeniyetsel şartlarını göz ardı etmiş olmaktadır.

rumun sanki halkı temsil ediyormuş gibi sunulması da geriye doğru yapılan anakronik ve yanlış bir değerlendirmedir. Avam Kamarası çoğunluğu tüccar ve toprak sahibi olan temsilcilerinden oluşan bir elit örgütlenmesiydi. Tüccar ve toprak sahipleri arasındaki kolay olmasa da uzun süreli ittifak on üçüncü yüzyılda, Britanya yününün ilk kez tekstil imalathanelerini beslemesi ve bundan sonra da Britanya'da eğirme ve dokumanın temeli haline gelmesiyle başladı. Britanya toprak sahipleri, açık arazi ve ortak toprakları çitle çevreleme hakkını yasal olarak elde etmiş ve yün ve tahıl pazarlama işine girmişlerdi. Avam Kamarası giderek tüccar ve piyasa için üretim yapan toprak sahiplerinin sıkı işbirliğinin temsilcisi haline geldi. Ülkenin artan ticari gücü devlet gücünün de artmasına katkıda bulundu. Tabi her yerde olduğu gibi burada da devlet giderlerinin karşılanması konusunda kral ve diğer zengin çıkar grupları arasındaki gerilimler yaşandı. 1627'de I. Charles son krallık toprağını da geçmiş borçlar, gelecek borç ve vergiler karşılığı olarak Londra şehrine verdi ve bu noktadan sonra kredisini yitirdi, borç ve vergi talepleri Parlamento ve finansörlerle çelişkilerini derinleştirdi. 1640'a geldiğinde kral Londra Kulesi'nde bakım için ayrılan altın ve gümüşe el koyuyor ve bunların sahibi kuyumcu ve tüccarlarla gümrük gelirleri karşılığı borç pazarlığı yapıyordu. Hatta kapitalist ekonominin lokomotifi bankalar bile devlet ile burjuva ve toprak sahipleri arasındaki bu çelişkiden doğmuştur. İngiltere merkez bankası 1694'te, 1688'de başlayan Fransa savaşını finanse etmek için kurulmuştur. Bunlara ek olarak mesela 1832'de yapılmış reform yasasında endüstri kapitalistlerine oy hakkı tanınmıştır. Burada kendi gücünü gören burjuvazi 1846'da tahıl yasalarının kaldırılmasını istemiştir. Burjuva iç alım yasağının kalkmasını istiyordu. Böylece yiyecek maddelerinin fiyatları düşecek, endüstrici ücretleri düşük tutarak maliyetleri azaltma olanağı bulabilecekti. Toprak sahiplerine bu yollarla darbe vuran burjuvazi kitleyi yanına çekmişti. Ama ne var ki 1840'tan sonra da toprak sahibi sınıf, fabrika çalışma yasalarının çıkarılmasını destekleyerek, fabrikatörlerin tahıl yasalarına yönelttikleri saldırılara uygun bir yanıt vermenin yolunu bulmuş oldu (Moore, 2003; Tilly, 2005; Tilly, 2001).

Haklara Mekân: Avrupa Şehirleri

Onbeşinci ve onaltıncı yüzyıllarda kıtanın büyük bölümünde özel ordular artıyordu. Bu dönemlerde Avrupa'nın hiçbir yerinde merkezi ulusal devlete benzer bir yapılanma yoktu. Geçici devletlerin oluşturduğu halka içindeki egemenlik daha da parçalanmış ve yüzlerce prenslik, piskoposluk, şehir-devleti ve başka otorite türü, başkentlerinin küçük alanlarında üst üste gelen denetim sahibiydi. 1400'lerin sonlarında Avrupa'daki iktidarlar geniş oranda rant ve haraçla yaşıyor ve ülkelerini kendi bölgelerinde geniş özerkliğe sahip yerel yöneticiler aracılığıyla yönetiyorlardı. Mesela sade-

ce Güney Almanya'da, birçok piskoposluk, düklik ve prenslik dışında 69 bağımsız şehir vardı (Tilly, 2005). 1490'lara gelindiğinde Avrupa çevresinde büyük orduların ve geniş topraklarda hukuki ve mali denetim uygulamaya başlayan devletler görünmeye başladı ve şehir-devletleri daha önce görülmedik ölçüde, toprak için, silahlandılar. 1490'da ordular, sefer için büyük lordlar tarafından kiralanmış paralı askerler ve şehir milislerinden oluşuyordu (Tilly, 2005). Şehir gruplarının varlığı veya yokluğu bölgesel toplumsal yaşam açısından büyük değişiklikler yaratarak devlet oluşum olasılıklarını biçimlendirdi. Ondokuzuncu yüzyılda Avrupa'da geçerli olan üretim ve nakliye koşullarında önemli şehirler kilometrelerce kırsal kesime uzanan haraç veren bölgelerde pazar için üretimin uyarıcısı oldular. Ticari tarım da tüccarların, büyük çiftçilerin ve küçük derebeylerinin refahını arttırdı; bir yanda da büyük derebeylerinin kırsal çevrelerindeki halkı denetleme yeteneğini sınırladı.

Kırsal kesim şehir ticaretinin yoğun olduğu yerler yöneticiler için gümrükler ve üretim vergileri aracılığıyla gelir toplama fırsatı yaratıyor, görece ticarileşmiş ekonomi, monarkların iktidarını kasaba ve köylere doğru yayarken büyük derebeylerini saf dışı bırakmalarını da kolaylaştırıyordu.

Avrupa'da şehirlerin gelişimi kabaca:

(1) 1350'ye kadar süren ciddi yayılma (2)1350 ile 1500 arasında gerileme ve sonra belirli bir eğilim olmadan yaşanan salınımlar (3) Onaltıncı yüzyılda hızlanma (4) Onyedinci yüzyılda yavaşlama (5) 1750'den sonra yaşanan büyük hızlanma aşamaları şeklinde tasnif edilebilir (Mooers, 2000; Tilly, 2001).

Devletin zor ve sermaye denetiminde geçirdiği değişimler bütün Avrupa'da paralel iki yol izlemiştir: Patrimonyalizm döneminde Avrupa monarkları genel olarak ihtiyaç duydukları sermayeyi -genellikle talep edebildikleri miktarı belirleyen sözleşme sınırlarının getirdiği darlık içinde- doğrudan denetimleri altındaki toprak ve nüfustan haraç ve kira olarak toplamışlardır. Komisyonculuk döneminde ise gelir getirici girişimler ve vergilerin toplanması için fazlasıyla resmen bağımsız sermayeden alınan borçlara dayanmışlardır. 18. yüzyılda ise, uluslaşma dönemi başlamıştır; birçok hükümdar mali aygıtı doğrudan devlet yapısının içine katmış ve bağımsız müteahhit müdahalesini önemli derecede azaltmıştır (Erözden, 1997). Son yüzyılda, uzmanlaşma çağı mali ve askeri örgütlenme arasında ayırım doğurmuş ve devletlerin sabit sermayenin idaresine müdahalesi artmıştır.

Zor tarafında da benzer bir gelişme yaşandı. Patrimonyalizm döneminde monarklar silahlı kuvvetleri tımarlılardan, vassallar da kendilerine kişisel hizmet borçlu olan milisten -ama gene sözleşme sınırları içinde- topluyorlardı. Komisyonculuk döneminde artan oranda kendilerine sözleşmeyle sağlanan ve önemli derece de hareket serbes-

lerini koruyan paralı askerlere döndüler. Sonra uluslaşma sırasında hükümdarlar ordu ve donanmaları doğrudan devlet yönetim yapısının içine kattılar ve sonunda yabancı paralı askerlerden uzaklaşarak birliklerinin çoğunu kendi yurttaşlarından topladılar veya kiraladılar. 19. yüzyılın ortalarından beri, uzmanlaşma evresinde, Avrupa devletleri büyük sivil bürokrasilerin desteklediği yurttaş asker sistemini pekiştirdiler ve zor kullanımında uzmanlaşan polis gücünü savaş dışında tutarak ayırdılar.⁹

Devlet yöneticileri kapitalistlerle ve diğer sınıflarla kredi, gelir, insan gücü ve savaşın öteki gereklilikleri konusunda pazarlığı sürdürdü. Pazarlık kendi adına emeklilik, fakirlere ödeme, eğitim, şehir plancılığı ve daha birçokları olmak üzere devlete yönelik birçok yeni talep doğurdu. Şehirler ve kapitalistleri, ticari ve sınıfl faaliyetleri için devletleri yöneten zor uzmanlarından vazgeçilmez koruma hizmeti aldılar, fakat onların para kazanma işlerine müdahalelerinden, kaynakların savaşa, savaş hazırlığına veya geçmiş savaşların masraflarının ödenmesine yönetilmesinden de haklı olarak korktular (Moore, 2003). Pazardaki konumu yüksek oldukça, ulusal yöneticilerle ilişkilerinde şehir oligarşisinin yoğun temsil haklarına sahip vazgeçilmez eşitler olarak hareket etmesi de tabii ki daha büyük olasılıktı.

Sonuç olarak, büyük ticaret şehirleri ve şehir devletleri, ulusal devletlerin sızmasına karşı, tarımsal bölgelerdeki şehirlere göre daha etkin direniş göstermiştir. Ulusal devletler önemli ticaret şehirleri üstünde denetimlerini çoğunlukla bu şehirler uluslararası pazarlarda başat konumlarını yitirdikten sonra kurmuşlardır. O zaman bile önemli ticaret şehirleri, yerel ve bölgesel pazar merkezlerine göre kendi beledi güç yapılarını devlet aygıtına daha fazla sokabilmişlerdir ve onların sayılarının fazla oluşu ulusal devletin kuruluşunu yavaşlatmıştır. Şehirlerin oluşumu ve evrimi ile hakları için mücadele arasındaki doğal bağlantı da buradan gelmektedir. Mali açıdan güçlü şehirler sosyal ve özellikle ekonomik ayrıcalığı sonuna kadar yaşayabilmek için mücadelelerini sergilemişlerdir. Hatta birçok yerde yöneticiler, dinsel aygıt üzerinde yoğun devlet denetimi sağlayan ve yerel yönetimde din adamlarıyla laikler arasında yakın işbirliği geliştiren kendi reformasyon değişimlerini savunmuş ve benimsemişlerdir. Yoğunlaşmış sermaye bulunan bölgelerde insanlar genellikle inancın devlet tarafından tasarlanan biçimlerine direniş göstermiş ve ulusal devletlerin erken gelişimini engelledikleri kadar bunda da başarılı olmuşlardır.

Başka bölgelerin deneyimi ise, savaş için gerekli para üstüne pazarlığın odak noktasının, ortaya çıkan temsili yapıları güçlü biçimde etkilediğini göstermektedir. Kapita-

⁹ Askerliğin paralı olmaktan ulusun çatısı altına girmesi çok önemli değişimlerin habercisi olmuştur. İlk etapta belli bir homojenliğin sağlanması devletler açısından yönetimin her yerde aynı hukuki düzenlemeleri yapabilmesine olanak sağlamış daha sonra da vatandaşlık, vatanseverlik gibi devlete itaati ima eden durumlar gelişmiştir. Diğer taraftan da homojen halk daha kolay organize olup hak arama mücadelesi yapabilmektedir.

listlerin ve burjuva kurumlarının yönetici rollerinin bulunduğu devletler yoğun savaşlar için çok daha çabuk sermaye bulma avantajına sahiptiler. Ama nihayetinde sürekli askeri kuvvetlerin istihdamı askeri araçlara duyulan taleplerdeki dalgalanmaları azalttı ve uzun vadeli kredi ve geniş vergi tabanı olan devletlerin avantajını arttırdı. Aynı zamanda yöneticiler, vergiler, askerlik hizmeti ve devlet programlarıyla işbirliği yapılması için uyruklarıyla pazarlık yürütürken, çoğu da büyük öneme sahip iki adım daha attı. Bunlar yerel ve bölgesel yöneticilerin rolünün azaltılması, doğrudan yönetim yönünde adımlar atılması, söz konusu dini cemaatlere ulusal devletin temsilcileri yerleştirilmesi ve seçimler, referandumlar, yasama meclisleri yoluyla halka danışma yöntemlerinin geliştirilmesidir (Skocpol, 2004).

Peki, yöneticiler açık çıkarları aleyhine olsa da niçin çoğunlukla devletin hükmü altına giren halkın ana sınıflarını temsil eden kurumların oluşmasını kabul etmiştir? Gerçekte yöneticiler kendi sınıfları dışındaki grupları temsil eden kurumların oluşumundan kaçınma çabasını göstermiş ve bazen uzun dönemler için başarılı da olmuşlardır. Fakat uzun dönemde bu kurumlar devletin faaliyetleri için özellikle de savaş araçları için gerekli olan para pazarlığının sonucu ve bedeliydi. İngiltere kralları parlamentonun oluşmasını ve daha büyük bir iktidar merciinin oluşmasını istemediler; savaş amacıyla para toplamak için ikna etmek üzere baronlara sonra ruhban sınıfına, üst sınıflara ve burjuvaziye başvurmak zorunda kaldılar. Temsili kurumlar Avrupa'da ilk kez yerel, bölgesel veya ulusal hükümetlerin, hükümet işlemlerini engelleme gücü olan fakat onları alaşağı etme gücü olmayan yurttaşlar grubuyla pazarlık edilen yerlerde ortaya çıkmıştır.¹⁰

Devletin Denetleme Araçları

Avrupa devletleri sivil halkı şiddet araçlarından arındırırken, kendileri korkutucu boyutta zor araçları inşa ettiler. Zoru yeniden inşa ederken büyük oranda sermaye ve kapitalistlere fazlasıyla bel bağlamışlardır. Uzun bir süre, Avrupa'nın her tarafındaki soylular özel savaş açma hakkını ellerinde tuttular. Devletler ise onyedinci yüzyıldan

¹⁰ Pazarlık bizim buradaki anahtar kavramımızdır. Eğer devletler ve yönetimler giderlerini özellikle savaş giderlerini karşılayacak mali sorunlarını kendileri çözebilmiş olsalardı temsili kurumların oluşması için neden kalmazdı. Devlet eğer bünyesinde sermayesi yoğun olan şehirler bulunduruyorsa ki mesela İngiltere, toprak veya sermaye sahibi sınıflarla pazarlığa oturmuştur. Bu pazarlığın sonucunda hem bu sınıflar temsili kurumlarda söz sahibi olmuş hem de inanılmaz oranlarda özel mülk sahibi olmuşlardır. Diğer taraftan eğer sermaye yoğunluğundan bahsedilemeyecekse devletler ve yönetimler halka vergi yükleyerek giderlerini arttırmaya çalışmışlardır. Halk da artık dayanamayacağı durumlarda isyana başvurmuştur. Tabi bu çok az yerde kendiliğinden meydana gelmiştir. Köylüleri isyana sürükleyen öge yine önder burjuva sınıfı olmuştur.

beri yurttaşların çoğu için silah taşımayı suç, sevimsiz ve pratikten yoksun hale getirdiler, özel orduları hukuk dışına çıkardılar ve devletin silahlı görevlilerinin silahsız sivillere karşı koymasının normal görünmesini sağladılar. Sivil halkın silahsızlandırılması, düellonun yasaklanmasından sonra silahlara genel olarak el konulması, silah üretiminin denetim altına alınması, özel silahların ruhsata bağlanması, halka açık yerlerde silah teşhirinin yasaklanması gibi bir dizi adımla gerçekleştirildi (Tilly, 2001). 1400'den önce Avrupa'nın hiçbir yerinde sözcük anlamıyla ulusal bütçe yoktu. Vergi, Avrupa'nın ticarileşmiş devletlerinde vardı, yöneticiler her yerde haraç, kira, ceza ve harçlarla gelir topluyordu. Onaltıncı yüzyılda savaşlar bütün kıtada devlet harcamalarını artırdığında, Avrupa devletleri bütçelerini, vergi ve borçlarını düzenlediler ve artırdılar. Devletlerin gelecekteki gelirleri uzun dönemli borçlar için güvence olmaya başladı. Onyedinci yüzyıl sonlarında itibaren bütçeler, borçlar ve vergiler savaş ritmiyle birlikte arttı. Hiçbir monark, neredeyse bütün tebaasının rızasını ve en azından can alıcı önemde bir azınlığın aktif işbirliğini sağlamadan savaş açamazdı. Ateşli silahların icadı ve yayılmasıyla, askeri avantaj top dökmenin ve topların kolayca zarar veremeyeceği kaleler inşa etmenin maliyetinin kaldırabilen monarklar lehine döndü. 1500'lerde hareketli muhasara topları ve onlara eşlik eden piyadenin yaygın kullanımının başlamasıyla maliyetler tekrar arttı. Büyük orduların beslenmesi hadisesi devletler açısından önemli bir olay haline geldi.

Avrupa devlet oluşumu için kritik dönem olan 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar, Avrupa'nın büyük bölümünde toplanan ordular daha çok büyük derebeyler ve askeri girişimciler tarafından toplanan paralı askerlerden oluşuyordu. 18. yüzyıla gelindiğinde, büyük ölçekli paralı askerlerin maliyeti ve riski bu devlet yöneticilerini gittikçe daha fazla kendi yurttaşlarını askere almaya ve mümkün olduğunca bunları paralı askerlerin yerine ikame etmeye yönlendirdi.¹¹ Bir ulusun silahlanması ile bir devletin kapasitesi devasa oranda artmaktadır. Bunun yanında yurttaşların devletten talepleri de aynı oranda çoğalmaktadır. Anayurdu savunma çağrısının savaş gayretlerine büyük katkıda bulunmasına karşılık, kitle askerliğine, kamulaştırıcı vergilendirmeye ve savaş amaçlı üretime duyulan güven devletleri halk direnişine karşı korumasız bir hale düşürür ve daha önce hiç olmadığı kadar halkla muhatap eder. Bu noktadan sonra da savaşın niteliği değişmiştir ve savaş yapmayla sivil siyasetin ilişkisi temelden farklılaşmıştır (Tilly, 2001). Taç'a karşı sorumluluğu olan devasa silahlı kuvvetlerin yaratılması ayak sürüme, isyan hatta siyasal iktidar için rekabet tehlikelerini içeriyordu (Skocpol, 2004). Diğer taraftan da Amerikalardan getirilen altın ve gümüş arttıkça, İspanya kralları Augsburg, Anvers, Amsterdam ve her yerde borç ver-

¹¹ Aynı dönemde mesela Osmanlı'da askerlik kurumu nasıl işlediğini ve Avrupa'dan farkını görmek açısından bakınız Zürcher, Erik Jan, 2003.

meye istekli kapitalistler buldular (Tilly, 2001). Fetihler zenginlik -özellikle İspanya'da olduğu gibi külçelerle altın- getirdiği yerlerde yurtiçi vergilendirme için bir alternatif oluşturdu ve böylece yöneticileri başka yerlerde yurttaşlarını sahip olduğu bazı haklar ve devletin ayrıcalıklarını sınırlayan pazarlıklardan korudu.¹²

Savaş yapma, Avrupa devletlerini sıklıkla silah üretimi ve tekele alınan malların (tuz, kibrit ve tütün) üretimiyle devlet kasasını besleme işlerine soktu (Tilly, 2001). Devletlerin fon bulma istekleri, önce zorunlu çok kârlı tuz satışı, sonra kimin vergilendirilebilir olduğunu anlamak için nüfus sayımı, sonra cemaatin üretim alanına göre vergilendirmeyi başlattı. Dolayısıyla devlet faaliyetleri genel nüfus çıkarları, ortaklaşa eylem ve yurttaş hakları açılarından geniş etkilerde bulundu. Yöneticiler ve devlet görevlileri savaş yapma, koruma, elde etme, hükmetme, dağıtım ve üretim işlerini yerine getirme çabası içindeyken, denetim sınırları içinde yaşayan halkın çok belirgin çıkarlarını etkilediler; etki çoğunlukla olumsuz oldu; çünkü devletler kendi kulları için daha önce başka amaçlara hizmet eden toprak, sermaye, mal ve hizmetleri ele geçirdiler. Devletlerin donanımlarını sağlamak için kullandıkları kaynakların çoğu nihai olarak sıradan insanların emek ve birikiminden geliyor ve değerli kaynakların, sıradan insanların çok daha fazla öncelik verdikleri amaçlar yerine başka yönlerde kullanılması anlamını taşıyordu. Bazen kapitalistler gönüllü olarak devlet finansmanına ve devlet iktidarının kendilerine verdiği koruma faaliyetlerine yatırım yapsalar ve yerel kodamanlar bazen kendi düşmanlarını uzak tutmak için krallarla ittifak yapsalar da, monarkların el koymak istediği kaynaklara yatırım yapmış olan çoğu insan kraliyet isteklerine inatla direndi.

Devletin niteliği ve ağırlığı devlet sınırları içerisindeki ekonominin işlevlerine bağlı olarak büyük farklılık gösteriyordu. Zor-yoğun bölgelerde yöneticiler savaş yapma ve öteki faaliyetleri için kaynaklarını genellikle aynı olarak, doğrudan el koyarak veya askere alarak topluyorlardı. Sermaye-yoğun bölgelerde ise, kapitalistlerin, ticari alışverişin, önemli beledi örgütlenmelerin varlığı, devletin bireyler ve hane halkları üstünde doğrudan denetim uygulamasına ciddi sınırlamalar getiriyor ve devlet geliri olarak görece etkin ve daha az acı veren ticari vergilere başvurulmasını sağlıyordu.

Eylem, Pazarlık, Hak

Devletin günlük yaşama müdahalesi genellikle devlete karşı direniş fakat bazen de

¹² O günlerde devlete borç para verenlerin belirli bir kısmının Yahudiler olduğunu düşünürsek bu durumda onların bu haklar dengesindeki yerine ilişkin neler söylenebileceği ayrıca incelenebilir. Yahudilerin borç verme politikaları için bakınız Sombart, 2005.

devletten yeni taleplerde bulunma kisvesi altında halkın kolektif eylemini doğuruyordu. Otorite halktan kaynakları toplamak ve rızasını almak peşindeyken, devlet otoritesi, diğer iktidar sahipleri ve sıradan insan grupları devletin elde etme ve denetleme koşullarının iktidar sahipleriyle sıradan halkın devletten bulunabileceği taleplerin pazarlığını yapıyorlardı.

Devletin çıkarlar, kolektif eylem, pazarlık ve hakların benimsenmesi üstünde yarattığı etki ve bunların aldığı biçimler, devlet oluşumunun temelinde yer alan zor ve sermayenin görece ağırlığının işlevi olarak büyük değişkenlik gösterirler. Zor-yoğun bölgelerde, toprağın ve toprağa bağlı emeğin üstündeki denetim ana müdahale olmayı sürdürmüştür. Sermaye-yoğun bölgelerde ise, devletin yapısını ve yurttaşların devletten taleplerini yaratan pazarlığa bağlı olarak sermaye ve pazarlanabilir malların konumu daha önemlidir (Tilly, 2001). Devletler burjuva mülkiyet haklarının yaratılması yönünde daha erken ve etkin biçimde harekete geçmişlerdir. Devletin her yerde askeri güç yaratması görevlilerinin iktidar sahipleri ve sıradan insanlarla pazarlık yapmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla tebaanın sınıf yapısı devletin örgütlenmesini, baskı aygıtının, mali idaresinin, hizmetlerin ve temsil biçimlerinin belirlenmesinde katkıda bulunmuştur. Mesela, 17. yüzyıl Batı Avrupa'nın geniş kesimini sarsan vergi isyanları, kralların, bölgesel iktidar sahiplerinin, yerel cemaatlerin ve hane halklarının toprak, emek, mal, sürü, alet, kredi ve ev eşyasına yönelik bütün amaçlara aynı anda cevap veremeyecek rekabetlerinden doğmuştur.

Direnişlerin kitlesel isyana varmasına yönelik belli başlı birtakım gerekçeler sıralanabilir:

- 1) Devletin talep ve eylemleri yurttaşların genel adalet duygusunu rencide ettiğinde veya öncelikli kolektif kimliklere saldırı niteliği aldığı anda,
- 2) Devlet eylemlerinin rencide ettiği halk zaten dayanıklı toplumsal bağlar içinde bulunduğunda,
- 3) Sıradan insanların devlet içinde ve dışında güçlü bağları bulunduğunda,
- 4) Devletin son eylemleri ve etkileşimi saldırıya açık olduğunu dışarı vurduğunda söz konusu olur (Tilly, 2001).

Dağınık veya kitlesel direnişle karşılaşınca yöneticiler pazarlık etme yoluna başvururlar. Bu pazarlıklar da pek çok farklı şekiller almıştır: Parlamentolarda görüşlerini savunmak, vergi muafiyeti ile şehir görevlilerini satın almak, borç ve harçlar için lonca ayrıcalıkları tanımak, daha istekli ödemede bulunma güvencesi karşılığında vergilerin tarh ve toplanmasında ayarlamalar yapmak gibi. Daha genel olarak ise dilekçe, dava ve yerel meclislerde temsil hakları edinmek şeklinde olmuştur. Tabi daha

örgütlü veya sistematik birliktelikler kurulduğunda devletler üzerinde baskı yapma güçleri daha da artmıştır. İşçi ve burjuvalar (daha az olmak üzere köylüler) örgütlenmiş mesela, hakların genişletilmesi ve doğrudan temsil yönünde baskı yapma araçlarına izin verilmesi avantajını elde etmişlerdir.

Bu örgütlü yapıların kurulmasında devletlerin kendi amaçları ve beklentileri uğruna halkı benzeştirme siyaseti çok büyük rol oynamıştır. Tek biçimleştirme, böl ve yönet siyasetini daha pahalı hale getirirken beraberinde getirdiği birçok telafi edici avantajı da vardı. Tek biçimli bir halkın sıradan insanları yöneticileriyle kendilerini daha kolay özdeşleştiriyorlardı. Bu da belli bir sadakat ve bağımlılık duygusunun gelişip yayılmasını sağlamıştır. Oluşan bu duygu yoğunluğunun ulus devletlerin ulus fikrini yaratmada nasıl fonksiyonel olduğunu da daha ileriki süreçler bize göstermiştir. Tabii burada şunu da görmek gerekir ki bu birliktelik duygusu her zaman devletin yanında olmamıştır. Tekbiçimleştirme siyaseti muhalefet olma ve belli bir takım “hakları” talep etmede de bir birlikteliği kurmanın aracı olmuştur. Fransa’da varlıkları eski rejime doğrudan bağlı olanlar -soylular, yüksek görevliler ve yüksek ruhban sınıfı açık örnekleridir -genellikle kralla ittifak yaptılar ve diğer taraftan da devrimci bir durum filizlenmeye başladı. İktidar talep eden iki ayrı blok oluşmuştu ve halkın önemli bir kesiminden destek alıyorlardı. Krala bağlı önemli sayıda askerin ittifaka katılması ve milislerin oluşturulmasıyla muhalefet kendi kuvvetlerine sahip oldu. Halk bloğu, burjuvaziyle bağlantı içinde ve genellikle onların önderliğinde, devlet aygıtının belirli kesimlerinde denetimi eline almaya başladı. Bu da tekbiçimleştirme siyasetinin burjuva önderliğindeki bir örgütlenmede ekonomik ve siyasi hakların elde edilmesinde oynadığı anahtar rolü ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan da benzeşen iktidar yapıları ve üzerinde siyaset yürütülen kitlelerin benzeşmesi devletler açısından avantajlarını ortaya koymaya başladı. Sivil halkın uzun süredir devam eden silahsızlandırılması militan ve muhaliflerin çok daha sıkı biçimde denetlenmesine yol açtı. Avrupa devletleri, benzer biçimde, endüstriyel çelişkileri ve çalışma koşullarını izlemeye, ulusal eğitim sistemleri başlatıp yürütmeye, fakir ve sakatlar için yardım örgütlemeye, iletişim ağları inşa edip işletmeye, yerli sanyelerin çıkarı için gümrük tarifeleri uygulamaya başladılar ve daha binlerce faaliyet Avrupalılarca devletin iktidar alanı içinde kabul edildi.¹³ Devletler içerde ulusal dil, ulusal eğitim sistemleri, ulusal askeri hizmet ve daha birçoğunu yaşama geçirmeyi yükümlendiler. Dışarıda, sınırlardaki hareketleri izlemeye, ekonomi-siyaset olarak gümrük ve tarifeleri uygulamaya ve yabancılara sınırlı hakları olan ve gözetlenmele-

¹³ Devletler faaliyet olarak alanlarını genişlettikçe bundan sonraki süreçte hakları veren taraf olmaya başladı. Artık tam egemen her yaptığı meşru ve itiraz edilemez ulus-devlet oluşmuştu.

ri gereken farklı tür insan gibi davranmaya başladılar.

Daha önceden çeşitli sınıfların elinde olan sosyal alan ve bazı ekonomik çıkarlar böylelikle devletin iktidar diye tanımladığı alanın içinde kalmış oldu. Tabii devlet iktidar alanını genişlettikçe yeni ihtiyaçlar doğmaya, doğan yeni ihtiyaçlar da yeni örgütlenmelere yol açtı. Yöneticiler savaş yapmak için veya savaş gereksinimlerini tebaaları olan halktan elde etmek için örgütlenmeler yarattıkça, örgütlerin de kendi adlarına çıkar, hak, gereksinim, zorunluluk ve talepler geliştirdiklerini gördüler. Yeni çıkarların karşılanması daha fazla örgütlenme yarattı: Gaziler için uygun mevkiler, devlet görevlileri için nişanlar, resmi ayrıcalıklara hükmeden mahkeme ve hukukçular, devlet görevlilerinin gıda, konut ve öteki gereksinimlerini karşılayanlar bunlardan sadece bir kısmıdır (Tilly, 2001).

1640 İngiliz Devrimi

İngiliz devrimini burada ele almamızın temel nedeni burjuvanın aristokrasi karşısında haklarını elde etmesinin siyaset sahnesinde de artık netleştiğinin bir göstergesi olmasıdır. 1640-1660 İngiliz Devriminde feodal olan eski bir düzeni koruyan devlet iktidarı şiddet yoluyla alaşağı edilmiş, iktidar yeni bir sınıfın eline geçmiş ve böylece kapitalizmin daha özgür gelişmesi mümkün olmuştur (Hill, 2005). Devrim kısa süreli bir olay olarak değerlendirilemez. 16. yüzyıldan bu yana toprak sisteminde, sanayide ve teknolojiadaki bazı temel değişimlerin hazırlayıcı olarak rol oynadıkları durumun somutlaşmış halidir ve yaklaşık yüz yılın bir sonucudur. Sınıf yapısındaki kırılmalar ve oynamalar siyaset ve yönetim arenasına devrim olarak yansımıştır. Devrim katkısı olan tek bir sınıf değil aristokrasi karşısındaki bütün sınıflardır. Hobbes, kendi çıkarları için Hollanda ve Venedik Cumhuriyeti gibi yönetilen bir devlet kurmaya çalışan Londra kenti presbiteryen tüccar sınıfının isyanının ilk merkezini oluşturduğunu anlatır (Hill, 2005). Parlamentonun yanında birçok eyalette eşrafın daha küçük bir bölümü de ticaret erbabının ve mülk sahiplerinin ezici çoğunluğu ve özellikle dokuma ve benzeri imalatına dayanan kuruluş ve kazalardaki orta tabaka insanlar bulunuyordu (Hill, 2005). Bugün bizim insan hakları dediğimiz hakların gün yüzüne çıkması kanımca 1640 İngiliz devrimi ile olmuştur. Bu nedenle bu devrimin hem hazırlayıcı unsurları hem bu dönemdeki değişim ve dönüşümler hem de devrim sürecindeki sınıflar insan haklarını kendi doğuş dönemi içerisinde anlamlandırabilmemiz açısından önemli bir noktada durmaktadır.

İngiliz Devriminin Hazırlayıcıları

17. yüzyılın başında İngiltere esas olarak bir tarım ülkesiydi. Nüfusun çoğu kırılık alan-

larda yaşıyordu ve besin ve yün üretiminde çalışmaktaydılar. Sanayi ve ticaret geliştikçe, İngiliz dokuması için uluslararası pazar genişledikçe ekonomik olarak kendine yeterli olmaktan çıkan bazı bölgelerin beslenmesi ve dokuma tezgâhlarına yün sağlanması gerekti (Hill, 2005). 16. yüzyıl boyunca özellikle besin ve tekstil alanlarında fiyatlar yükseldi. Doğal olarak sabit gelirli yerli sınıfların yoksullaşırken ticaret ve pazar için üretimle uğraşanlar zenginleşti. Dolayısıyla orta sınıflar zenginleşti, yüksek feodal aristokrazi, küçük köylülük ve ücretli işçiler görece yoksullaştı (Hill, 2005). Hatırlanacağı üzere 16. yüzyılda kilisenin topraklarına el konulmuştu. Bu dönemde el konulmuş olan bu eski kilise topraklarının işlenmesinden elde edilen zenginliğin de etkisi görmeye başlayacaktır. Bunlara ek olarak, hukukun toplumun gereksinimlerine ayak uydurması ile beraber toprak rekabetçi piyasada alınıp satılan bir meta haline geliyor ve sermayede kırlık bölgelere ulaşıyor (Hill, 2005). Kapitalist üretim yapısının feodalizm içinde gelişmesi ile birlikte, pek çok toprak sahibi ürünlerinin, ailelerinin tüketemediği, artık kısmını pazarlamaya ya da topraklarını pazar için üretim yapacak bir çiftçiye kiralamaya başladı. Ama 1640'a kadar bütün işler istedikleri gibi gitmedi. Toplumun yapısı, yasaları ve siyasal kurumları hala esas olarak feodaldı. Toprakta serbest ticaretin toprak mülkiyetinin kapitalist kullanıma bütünüyle ve engelsiz bir şekilde açılmasının önünde hâlâ hukuki kısıtlamalar vardı. Eski sınıf yani aristokrazi hâlâ toplumsal ve siyasal bir güçtü, devlet de bu sınıfın çıkarını korumak üzere örgütlenmişti (Hill, 2005). Bu nedendir ki burjuvazi sahip olduğunu düşündüğü haklarını özellikle mülkiyetini koruma hakkını sabitleyebilmek noktasında yönetimin elde edilmesi gerektiğini anlamış oldu. Çünkü yönetim eski sistem usulü devam ettiği sürece burjuvazinin hem ticaretten hem de topraktan elde ettiği kârlar genişleme olanağı bulamıyor hem de sürekli olarak yönetimin müdahalesine açık hale geliyordu.

17. yüzyılda İngiltere'de sanayi devrimine benzer erken bir süreç yaşanmıştı. Manastırların yağmalanması neticesi özgürleşen sermaye ya da ticaret, yenedünyanın yağmalanması ve köle ticareti ile elde edilen sermaye neticesi bu süreç hazırlanmıştı. Yine aynı dönemde İngiltere hammadde ithal etmekten işlenmiş ürün satmaya başladı. İspanyol donanmasının 1588'de yenilmesi İngiliz denizasını ticaretine özgürce gelişme fırsatı verdi ve burjuvazi bu savaş neticesinde kendi ülkesindeki kısıtlamaların daha iyi farkına vardı. Parlamento, İspanyol donanmasının yenilmesinin bir siyasal güvenlik duygusu yarattığı andan itibaren monarşi ve onun ülkenin ekonomik yaşamını düzenleme çabasına saldırmaya başladı (Hill, 2005). Aristokrasinin ve krallığın üretimi denetlemek ve pazar üzerinde kurdukları tekelin kendi lehlerinde sürmesini sağlamak üzere kurdukları loncalar üretim ve rekabeti sınırlandırarak, fiyatları ve üretim kalitesini düzenlemekteydiler. Yine "tekeller" krallığın feodal toprak sahibi sınıfın çıkarını korumak için ortaya attığı yapılanmalardı. Bu tekellerden zarar gören

yeni kapitalist tüccar ve çiftçi sınıfının çıkarları geçici olarak küçük köylülüğün, zanaatkarların ve kalfaların çıkarlarıyla özdeşti (Hill, 2005).

Bu toplumsal ve ekonomik temellerin yanında bunlara paralel işleyen siyasal temeller de söz konusuydu. Burjuvazinin serveti büyük bir hızla artmasına rağmen büyük toprak sahiplerinin çoğu gibi krallığın da geliri artmıyor ve yeni ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalıyordu. Krallığın, bu yeni servetten ya vergileri burjuvazi ve eşraf aleyhine artırarak ya da bir şekilde üretim sürecine katılarak pay almadığı sürece bağımsız gücü kaybolmaya mahkumdu ve süreç de krallığın istediği gibi gitmemekteydi. İlk etapta vergileri toplama hakkının kendinde olduğunu iddia eden parlamento bu vergi artırımına karşı çıktı. Üretim sürecine katılma talebi doğrultusunda ise bazı sanayilerin denetlenmesi ve bu denetimden bir rantiyeye payı alınması çabası için de tekel kurulu (Hill, 2005). 1628 yılında, “Hak Dilekçesi”nde parlamento, kendi rızası olmadan, keyfi tutuklamanın yasadışı olduğunu ilan etmiş Charles da bunu kabul etmişti ama 1629’da parlamento feshedildi (Hill, 2005). 1639’da İskoçlar İngiltere’yi işgal ediyor ve arkasında bir halk desteği olmadığı için Charles çaresiz kalıyordu. Mecburen bir parlamento kuruluyor ve bu parlamento da esas olarak eşrafı ve zengin tüccarları temsil ediyordu.

Kısaca özetleyecek olursak 17. yüzyılda parlamento ve kral arasındaki, bu dönemdeki İngiliz siyasal düşüncesini derinden etkileyecek olan çatışma; (a) zenginleşen yeni sınıfın devletten beklediği şey olan düzenin sürmesi ve mülkiyet haklarının korunmasının gerçekleşmiyor olması (b) bölgesel, dinsel ve siyasal ayaklanmalar mevcut olması (c) Tudor’lardan sonra gelen Stuart’ların güçlü monarşi isteklerinden kaynaklanıyordu.

Bu dönemi yaşayan ve hak fikri üzerinde siyasi felsefi önermeleri olan en büyük düşünür John Locke’tur. Siyasal liberalizmin öncü ismi olarak kabul edilen Locke’un fikirleri 1688’de meydana gelen “Şanlı Devrim”in fikri yapısını oluşturmuş ve burjuvazinin egemenliğini kesinleştirmiştir. Ayrıca hem Fransız hem de Amerika haklar bildirgesinde somutlaşmış insan hakları fikrinin de geri planda hazırlayıcısı olmuştur. Bu nedenle onun bu haklar düşüncesi üzerindeki etkisinin kısa bir analizini sunmalıyız.

John Locke: Hakların Filozofu

Hemen şunu belirtmek gerekir ki Locke, 1640 devrimi üzerine iyi şeyler düşünmez. Onun asıl benimsediği 1688 devrimi ve sonuçlarıdır. 1688 “Şanlı Devrim”i İngiltere’de uzun zamandan beri süren ve farklı biçimler alan kral ve parlamento arasındaki iktidar çatışmasının en önemli olaylarından biridir. Kralın yasaları yürürlükten kaldırma yetkisini elinden alan parlamentonun izni olmadan vergi ve asker toplanma-

sını engelleyen yargısız tutukluluğu ortadan kaldıran “haklar yasası”nın 1689’da parlamentodan geçmesi ile İngiltere’de mutlak monarşi olasılığı tamamen ortadan kalkmıştır (Ağaoğulları, 2005).

Locke’un çalışmaları Hobbes karşıtı olarak okunabilir. Hobbes güvenli bir dünyanın kurulması için doğa durumunda yaşayan akılcı insanların egemen bir iktidar yaratmak üzere birbirleriyle anlaşmalarını söylerken Locke meşru ve sınırlandırılmış bir siyasal iktidar kuramı sunar. Locke bağlamında incelemek istediğim üç alt başlık vardır: Doğa durumu, mülkiyet ve devrim hakkı.

Doğa Durumu

Locke doğa durumunu barış, eşitlik ve özgürlük durumu olarak kavrar. Doğa durumunda özgürlük doğa yasasının izin verdiği şeyleri yapma özgürlüğüdür. Eşitlik durumu ise başka birisinin iradesine ve otoritesine tabi olmadan her insanın kendi doğal özgürlüğünü sağlayacak eşit haklara sahip olması anlamında bir eşitliktir. Bu eşitlik fikri, herkesin eşit bir biçimde cezalandırma yani yargılama gücünü elinde bulundurduğunu gösterir. Tabi bu eşitlik ve özgürlük herkesin değil mülkiyeti sahiplenen belli bir kesimin sahip olabileceği niteliklerdir. Locke’un bu çelişkisi üzerine değişik yorumlar yapılmıştır. Macpherson, Locke’un bir yandan eşitlik, özgürlük ve akılcılığı evrensel idealler olarak sunarken, öte yandan bunların sadece belli bir kesimin yani mülkiyet sahiplerinin nitelikleri ya da hakları olduğu sonucuna varması neticesinde ortaya çıkan çelişkiyi sadece onun değil burjuva çıkarlarını idealleştirmeyi ve evrenselleştirmeyi içeren bütün bir liberal öğretinin çelişkisi olduğunu belirtmektedir (Macpherson, 1962). Locke bu tanımlamalarıyla toprak sahibi sınıfın mülkiyetini diğer sınıflara karşı korumuş oluyordu. Devrim sürecinde devrimdeki mevcut sınıflar arasında düzenleyiciler¹⁴ ve kazıcılar¹⁵ da dâhil olmak üzere çeşitli sınıflar bulunmaktaydı. İç savaş sırasında presbiteryenlerin en büyük korkularından biri, krala karşı gi-

¹⁴ Siyasal anlamda ayrıcalıkları kaldırmak istemelerinden dolayı düzenleyiciler denmiştir. Ordudaki halktan insanların kurduğu siyasi bir partidir. Yönetimin meşru temelini oluşturmak üzere kaleme aldıkları “halkın anlaşması” isimli bildiriye temel olarak almışlardır. Bunlar fikirlerinin bir neticesi olarak halk egemenliği fikrini de dile getiriyorlardı. Düzenleyicilerin talepleri büyük burjuvaziye olan ekonomik ve ideolojik bağımlılığı nedeniyle her zaman istikrarsız ve örgütlenmesi güç bir sınıf olan küçük burjuvazinin talepleriydi. Düzenleyiciler büyük burjuvaziye saldırmaya başlayınca küçük burjuvazi onları terk etti. Ama bu düzenleyiciler dahi eşit oy hakkından yana değiller. Kadınlar, dilenciler, hizmetçiler, kiralanan emek sahiplerini dışarıda tutmuşlardır. Bunun nedeni hakların doğa durumunda kazanılmış mülkiyet hakkıyla birlikte ele alınmasıdır.

¹⁵ En radikal gruptur. Halkın isteklerini dile getirdikleri için kendilerine “gerçek düzenleyiciler” demişlerdir. Düşünceleri mülksüz kesime seslenmektedir. Bunlara göre doğal haklar bireysel değil topluluk haklarıdır. Hill, kazıcı hareketini sadece kralın değil manor beylerin de yenilgiye uğratıldığını öne süren halkın zaferinin şimdi kendilerinin işleyeceği İngiltere topraklarını özgürleştirdiğini öne süren topraklarından çıkarılmış kır proleteriyası üyelerinin doğrudan eylemle bir tür tarımsal komünizme geçme çabası olarak tanımlamaktadır.

riştikleri mücadelede halktan gelecek radikal demokratik isteklerin kendilerini bir yol ayrımında bırakmasıydı. Bu halk talepleri de düzenleyiciler ve kazıcılardan gelmekteydi. Locke da mülkiyet sahibi sınıfların haklarını savunan bir düşünür olarak bu sınıfların taleplerinin karşısında yer almıştır. Bu sınıfların yönetimi ortadan kaldırıp anarşiye ve kaosa yol açacaklarını bundan dolayı da mülkiyetin tehlikeye gireceğini düşünmüştür. Mülkiyet meselesi Locke'ta çok önemli bir yer tutmaktadır.

Mülkiyet

Locke mülkiyeti sahip olunan mallar anlamından daha geniş bir çerçevede kullanmaktadır. Mülkiyet bu geniş anlamı içinde bir "hak" olarak ele alınır. Mülkiyet, sahiplenen şey değil bir şeye sahip olma hakkı anlamına gelir. Fakat bazı durumlarda da özellikle yönetimin sınırlarını belirleme noktasında mülkiyeti toprakları ve malları içerecek şekilde kullanır. Bu durumda mülkiyet sahip olunan şeyler anlamına gelir (Ağaoğulları, 2005). Doğal bir hak olan mülkiyet toplum sözleşmesinden önce de vardır. Locke, Tanrının insanlara ortak mülkiyet biçiminde verdiği yeryüzünün insanların yararına kullanılabilmesi için mülk edinmenin gerekli olduğunu belirtir. İnsanın korunmasının mülkiyet olarak tanımlandığı Locke'ta korunma dışlamayı yani mülkiyeti gerektirir. Locke mülkiyeti emek bağlamında tanımlar. Ortak mülkiyet hakkından özel mülkiyete geçiş ancak emek dolayısıyla söz konusu olur. Örneğin Locke emek ve refah arasındaki ilişkiyi gösterirken Amerikan yerlilerinin toprağı islah etmeyi bilmedikleri için (ki bu onların topraklarına emek katmadıkları anlamına gelir) uygarlık düzeyine erişememiş olduklarını hâlâ doğa durumunda bulduklarını ima eder. Dolayısıyla herhangi bir nesneye emek katarak mülk edinmek doğa durumundan uygar duruma geçmenin koşullarından biridir. Hem bu uygarlık sürecinin hem de mülkiyetin korunması için belli bir yönetimin olması gerekmektedir. Locke yönetimin ne tip olduğundan çok nasıl işlediği ile ilgilenir. Eğer bir temsil özelliği varsa onu meşru olarak tanımlar. Ama ne zaman ki yasalarla belirlenmiş sınırları aşan ve mülkiyet hakkını gasp eden bir yönetim söz konusu olursa bu noktada Locke devrim hakkını tanımlamaktadır.

Devrim Hakkı

Yasaların belirlediği sınırları aşan ya da yetkisini kamu yararı doğrultusunda kullanmayan yöneticiye karşı direnme hakkı Locke'ta dar sınırlar içinde tanımlanır. Locke önemle yöneticinin haksız bir eyleminin gerçekleştiği her durumda direnme hakkının doğmayacağını belirtir (Ağaoğulları, 2005). İnsanlar kralın atamış olduğu görevlilere karşı direnme hakkına sahiptir ancak kralın kişiliğinin dokunulmazlığı, ona fiziksel bir karşı koyuşu engeller. Haksız bir eylemden zarar gören kişinin hakkını aramasının yasal yolları mevcut ise veya hakkı çiğnenen kişi sayısı az ise bu durumda direnme hakkı doğmaz. Kanımca sınırlı olarak da tanımlanmış olsa Locke'un haklar

anlamında tanımladığı en önemli öge devrim hakkıdır. Genel anlamı ile mülkiyet sahibi sınıflar için bir meşruiyet sağlayan Locke insan haklarının dönemselliğini yani belli bir tarih döneminde o dönemin etkenlerinin çerçevesinde ortaya çıktığını gösterebileceğimiz önemli bir simadır. Yönetimin parlamento ile sınırlandığı bir dönemde yazan Locke, ortaya koyduğu yaklaşımla insan haklarının kapitalist üretim tarzının, liberalizmin ve yeni doğan kapitalist sınıfın kendisine engel olan devletle girdiği çatışmacı ilişkilerin bir ürünü olduğunu -okuyabilene- göstermektedir.

Sonuç

İnsan hakları tarihine ilişkin olarak şimdiye kadar yazılmış literatür genelde belli filozofların insana, özgürlüklere ve haklara dair yazdıklarını ve bunların da tarihin belli bir döneminde, 17. yüzyıl, meydana gelmiş olmasını dikkate almıştır. Bu tartışmalarda eksik bırakılan şey “Tarihin belli bir döneminde haklar neden bu anlamıyla yani “insan hakları” kavram çifti halinde kullanılmaya başlamıştır?” çerçevesinde bir soruya doyurucu bir cevap alamayışımızdır. Locke, Hobbes ve diğer filozoflar insanın doğuştan bir takım vazgeçilemez hakları olduğunu belirtirler. Bu düşünürler de bundan dolayı insan haklarının fikir babaları olarak değerlendirilir. Ama bu filozofların yaşadığı dönemde insan nitelemesi içine kimler girmektedir veyahut da haklara sahip olan insanlar kimlerdir? Mülkiyete dair tartışmalarda özel mülkiyetin bir hak olduğu ve her insanın sahip olması gerektiği vurgulanır. Doğal bir şekilde gözden kaçan şudur ki, burada mülkiyete sahip olması gerekenler köylüler ve yeni doğmakta olan işçi sınıfı değildir; eskiden beri büyük toprak sahipliğinden çok büyük birikimler yapmış aristokrasi ve yeni doğan burjuva sınıfı. Benzer bir şey oy hakkı için de söylenebilmektedir. 1850’lere, hatta bunu 1900’lere kadar da çekebiliriz, kadar oy kullanma ve temsil edilme hakkı sadece bu güçlü sınıfların tekelinde olmuştur. Çünkü oy hakkı ile özel mülkiyet arasında doğrudan bir bağlantı kurulmuştu. Süreç içerisinde işçiler örgütlü yapılar meydana getirdiklerinde ve iş gücünün pazarlık payını keşfettiklerinde bu hakları zor yoluyla devletten almışlardır.

Bu noktada yapılması gereken insan hakları dediğimiz kavram çiftinin doğması sürecinde bu süreci doğuran etmenlerin derinlikli analizlerinin yapılması gerektiğidir. Biz bunu devletlerin şehirlerden evrilme noktasında halk (aristokrasi-büyük toprak sahibi sınıf- ve burjuvazi) ve iktidar arasındaki pazarlığın (ki yönetimlerin devamiyeti açısından zorunlu bir pazarlıktır) bir sonucu olduğu noktasından incelemeye çalıştık. Vardığımız netice ise Avrupa tarihinin belli bir döneminde yaşanan sosyal ve iktisadi ilişki biçiminin ve dönemin Avrupa’ya özgü karakteristik yapısının insan hakları fikrini doğurduğudur. Bu noktadan sonra yapılması gereken ise daha ampirik ve somut göstergelerle bu iddianın desteklenmesidir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, Ankara: İmge Kitabevi, 2005.
- Erözden, Ozan, *Ulus-Devlet*, Ankara: Dost Kitabevi, 1997.
- Giddens, Anthony, *Sosyoloji*, çev: Hüseyin Özel, Cemal Güzel, Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000.
- Hill, Christopher, *1640 İngiliz Devrimi*, çev: Neyyar Kalaycıoğlu, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2005.
- Kennedy, Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri (16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar)*, Çev: Birtane Karanakçı, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2005.
- Macpherson, C. B. *The Political Theory of Possessive Individualism: Hobbes to Locke*, Oxford: Clarendon Press, 1962.
- Mooers, Colin, *Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu*, çev: Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi, 2000.
- Moore, JR. Barrington, *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, çev: Şirin Tekeli, Alâeddin Şenel, Ankara: İmge Kitabevi, 2003.
- Mumford, Lewis, *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*, New York: Harcourt Brace and Company, 1961.
- Poggi, Gianfranco, *Modern Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Çev: Şule Kut, Binnaz Toprak, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Sombart, Werner, *Kapitalizm ve Yahudiler*, Çev: Sabri Gürses, İstanbul: İleri Yayınları, 2005.
- Skocpol, Thedai, *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, çev: S.Erdem Türközü, Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Tilly, Charles, *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*, çev: Kudret Emiroğlu, Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- Tilly, Charles, *Avrupa'da Devrimler 1492-1992*, çev: Özden Ankan, Ankara: Literatür Yayınları, 2005.
- Zürcher, Erik Jan, *Devletin Silahlanması: Ortadoğu'da ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.

